

ЈОНСКА КОЛОНИЈА ВИНЧА

Пред нама је велика студија професора Д-р Милоја Васића чији је наслов узет за наслов овог чланка¹⁾ која са три касније објављена његова рада²⁾, садржи најновије резултате његових испитивања овог великог преримског насеља у близини Београда започетих још 1906 године студијом предмета случајно нађених на том локалитету³⁾. Прва од њих, *Јонска колонија Винча*, у ствари је скраћено и прерађено ауторово велико дело *Преисторијска Винча I—IV*, допуњено резултатима његових најновијих испитивања док су остала три рада студије о пластици и керамици из Винче, религији њених становника и међусобном односу насеља у Подунављу. По материјалу обрађеном у њима то нису само значајни прилози проучавању грчке пенетрације у Подунавље преримског доба која, за наше области, све до радова професора Васића није проучавана, него и јасно и прегледно израђен приручник о материјалној и духовној култури људи који су становали у нашој земљи пре него што је она ушла у састав римског царства, о њиховим везама с Истром, милетском колонијом на ушћу Дунава, културним средиштем на које су они били упућени по свом географском положају, без кога се више не може проучавати материјал преримског доба с других локалитета. У њима су решена поједина питања о међусобним везама преримских насеља у Подунављу и њиховим односима с грчким колонијама на обалама Црног Мора и указан пут како те односе треба проучавати. Читајући ове студије читалац је задивљен смелошћу којом је аутор прекинуо с досадашњом класификацијом и датовањем материјала што га обрађује, којом је изнео нова објашњења заснована на аналогијама с материјалом из Грчке и грчких колонија архајског и јелинистичког доба, и дао ново датовање основано на стратиграфији културног слоја дебљине изузетне (10,50 м) за насеља у сливу Дунава и његових притока и на наласцима у њему. Колики напредак представљају ове студије може се схватити тек кад се баци поглед унатраг за више од пола столећа и прегледа рад на

1) *Зборник Филозофског факултета I*, Београд 1948, 86—235.

2) *Кроз културни слој Винче I, II*, *Споменик САН С*, Београд 1950, 1—87; *Однос винчине пластике према грчкој архајској пластици; Хшонско-аграрни кулш у Винчи*, *Глас САН ССН* 1951, 1—60.

3) *Неколики преисторијски наласци из Винче. Старинар I* 1906, 89-127.

проучавању преисториских насеља у Србији и њој суседним областима Босни и Бугарској до пре двадесетак година, до последњег ископавања у Винчи.

Прва систематска истраживања преисториских старина на територији Југославије па и на Балкану северно од Грчке, вршена су у Босни осамдесетих година прошлог века када је у Сарајеву основано Музејско друштво да би се спречило изношење старина из Босне и Херцеговине пошто је, аустриском окупацијом ових земаља, у њих био омогућен улаз и трговцима старина и стручњацима које су разни музеји упућивали да прикупљају материјал за њихове збирке. Прва ископавања предузео је Ђира Трухелка 1887 године на Собунару код Сарајева и тумулима на Гласинцу⁴). Следећих година истраживања су проширивана па је тако између 1893 и 1896 вршено ископавање великог насеља у Бутмиру која су била повод да се 1894 године у Сарајеву састане Међународни конгрес археолога. Истраживања су, углавном, вршили људи којима археологија није била струка — Трухелка је, на пример, био историчар уметности (теза му је о сликару Андрији Медулићу), па стога ископавања нису увек вршена онако како би требало. Тако је и у Бутмиру културни слој, на целој ширини рова, обаран од горње површине па до здравице после чега су из земље вађени поједини предмети⁵), а није испитиван хоризонталним слојевима као што се то данас ради. Разуме се само по себи да материјал, прикупљен при оваквим условима, нема исту научну вредност као онај добијен при радовима при којима се води рачуна и о стратиграфији и о међусобном односу појединих предмета, и зато се данас не могу примити као тачна ранија датовања појединих локалитета. Са каквом резервом треба користити резултате ископавања вршених раније у Босни показују налазци из сојеничарског насеља у Рипчу код Бихаћа и датовање сличног насеља у Доњој Долини. У Рипчу су, између 1893 и 1896 године, испитивани остатци једног насеља саграђеног у кориту реке Уне у коме је, међу остатцима из преисториског доба, нађена и кост камиле, животиње чији се остатци не налазе на другим преисториским локалитетима у Европи. Та је кост, очевидно, при ископавањима из горњег, млађег дела културног слоја доспела међу преисториске објекте непажњом самих истраживача⁶). Из извештаја о ископавањима у Доњој Долини, опет, види се да су ту нађене и варварске имитације ста-

⁴) Fiala, *Prähistorische Wohnstätten in Sobunar bei Sarajevo*, *Wiss. Mitt.* I 1893, 39—51; Truhelka, *Hügelgräber und Ringwälle auf der Hochebene Glasinac*, *Wiss. Mitt.* I 1893, 61—112.

⁵) Radimsky—Hoernes, *Die neolithische Station von Butmir*, I 8.

⁶) Woldrich, *Wirbeltierfauna des Pfahlbaues von Ripač*, *Wiss. Mitt.* V 1897, 107 *ид.*

тера Филипа II Македонског⁷⁾, али се не каже какав је био њихов положај у слоју нити се они узимају у обзир при датовану. Каква су, најзад, последњих година прошлог века давана објашњења појединих објеката показује најбоље чињеница да је Мортије, један од учесника на сарајевском археолошком конгресу, земунице ископане у здравици бутмирског насеља сматрао за јаме у којима је печено земљано посуђе док је Пигорини, такође учесник конгреса, доказивао да је то терамара⁸⁾.

На проучавању преисториских налазишта у Бугарској рађено је такође доста, али су систематска истраживања овде почела после оних у Босни и Србији. Међутим, ни она нису увек вршена како треба што и сами истраживачи понекад признају⁹⁾.

Систематско проучавање преисториских старина у Србији почиње године 1900 ископавањима која је професор Васић вршио на локалитету „Јабланица“ код Међулужја. За разлику од ископавања предузиманих у Босни, она су вршена хоризонталним слојевима, онако као што се то и данас чини¹⁰⁾, а вршио их је археолог изашао из школе Адолфа Фуртвенглера који је већ био објавио неколико већих радова из археологије, античке историје и нумизматике¹¹⁾. Није онда чудно што су ова ископавања дала добре резултате и поставила извесна питања која се нису могла одмах решити¹²⁾. Следећих година професор Васић је вршио ископавања римског насеља у Виминацијуму¹³⁾, преисториских насеља на Чаршији код Рипња, Малом Друму код Поповића и неким мањим налазиштима из преисториског доба¹⁴⁾

7) Truhelka, *Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina*, *Wiss. Mitt.* IX 1904, 73 ид.

8) *Die neolithic Station von Butmir II*, 17, 41.

9) Миков, на пример, за ископавања насеља у Каранову каже да нису вршена хоризонталним слојевима, в. J. H. Gaul, *The Neolithic Period in Bulgaria*, *American School of Prehistoric Research Bulletin* 16, 1948, 51¹²⁷. Миковљев извештај о овим ископавањима, објављен у *Извештаја на бугарској географическо друшество V 1937*, 157—173 није ми приступачан.

10) D-r M. Vasić, *Die neolithische Station Jablanica bei Medjulužje in Serbien*, *Arch. f. Anthropologie* 1902 Heft 4.

11) *Pincim* или Велико Градиште, *Старинар XI 1894*, 1—54; Не-објављени новци римских императора, *Старинар XI 1894*, 128—136; Колонија Виминацијум. Археолошка студија, *Старинар XII 1895*, 1—61; Новци колоније Виминацијум, *Глас САН LII 1896*, 140—251; *Die Fabel in Kultus und Kunst der Griechen*, Белград 1900 (докторска дисертација).

12) О овим ископавањима в. и Ренаков чланак у *L'Anthropologie XII 1901*, 527—533.

13) Vasić, *Funde in Serbien*, AA 1905, 102—109; *Годишњак САН XVI 1902*, 198—228; XVII 1903, 248—259.

14) О њима в. *Годишњак XVIII 1904*, 236—247; XIX 1905, 242—251; XXIV 1910, 270—277; *Прилози решавању тројанских проблема*, *Глас САН LXX 1906*, 163—289.

и средњег века¹⁵⁾ од којих су најзначајнија она предузета на локалитету „Жуто Брдо“ на ушћу Туманске Реке и Градцу код Злокућана¹⁶⁾ и то не само по материјалу који је на њима прикупљен него и по обради тог материјала која је, нарочито за онај са Жутог Брда, опсежна студија о гвозденом добу у Подунављу уопште¹⁷⁾. У ово доба спадају и његова велика студија о слави, први рад на проучавању старе српске религије¹⁸⁾, веза Подунавља и културних области на југу¹⁹⁾, грчкој и римској пластици са наших налазишта²⁰⁾, појединим преисториским предметима случајно нађеним²¹⁾, затим из римске епиграфике²²⁾ и нумизматике²³⁾ као и римских старина²⁴⁾. Сви ови разноврсни радови проширили су његов видик и припремили га за испитивање нашег највећег и најважнијег налазишта, Винче.

Као и многа друга насеља, и Винча је откривена случајно. Први случајно нађени предмети с овог локалитета доспели су у Народни музеј у Београду 1904 године и одмах привукли пажњу професора Васића²⁵⁾. Ускоро после појаве првих случајних налазака на обали Дунава, 1908 године, извршио је Народни музеј прва ископавања у Винчи која су продужена 1911 године, овог пута у оквиру рада Посебног одељења

¹⁵⁾ О њима в. *Годишњак XIX 1905*, 251—258; *Старосрпска налазишта у Србији, Старинар I 1906*, 39—88; *Старосрпско посуђе, Старинар II 1907*, Додатак 28—31.

¹⁶⁾ *Годишњак XXIII 1909*, 175; *Градц, Преисториско налазиште латенског доба, Глас LXXVI 97—134*.

¹⁷⁾ *Годишњак XX 1906*, 209; *Жуто Брдо. Прилози за познавање културе гвозденог доба у дунавској долини, Старинар II 1907*, 1—47; *V 1910*, 1—207; *VI 1911*, 1—93.

¹⁸⁾ *Слава — прво име, Просветни гласник 1901*.

¹⁹⁾ *South-Eastern Elements in the Prehistoric Serbia, Annual of the British School at Athens XIV 1907/8*, 321—8.

²⁰⁾ *Једна мраморна глава у Народном музеју, Глас LXVIII 1904*, 159—174; *Старогрчки споменици у Србији, Глас LXXII 1907*, 55—74; *Бронзана статуа Афродите, Старинар III 1908*, Додатак 9—14; *Фрагмент кандељабра (?), Старинар III 1908*, Додатак 15—19.

²¹⁾ *Преисториска вошивна гривна и ушћаји микенске културе, Старинар I 1906*, 1—35; *Вошивна гривна, Старинар III 1908*, 189—191; *La nécropole de Kličevac, Rev. arch. XL 1902*, 172—190; *Преисториски обредни предмети. Прилози на познавање преисториске религије у Србији, Старинар III 1908*, 71—120; *Кађење у егејско-миноском културу, Глас XCIV 1914*, 109—191.

²²⁾ *Римски натписи, Старинар II 1907*, Додатак 21—27; *Римске оџке из Ришопека, Старинар I 1906*, 36—38; *Први лист једне римске војничке дипломе, Старинар III 1908*, 145—150.

²³⁾ *Три римска злаћна новца из Рама, Старинар II 1907*, Додатак 19—21; *Део калуја за ковање новца цара Трајана, Старинар IV 1909*, 127—129.

²⁴⁾ *Једно римско огледало, Глас LXX 1906*, 45—64; *Неколике гробне конструкције из Миначијума, Старинар II 1907*, 66—98; *Коштане, сребром оковане чеви, Старинар IV 1909*, 121—125.

²⁵⁾ *Годишњак XIX 1905*, 258—263; *Неколики преисториски налазици из Винче, Старинар I 1906* 89—127.

руског археолошког института у Цариграду на проучавању прошлости Балкана, и трајала су све до почетка првог светског рата 1914 године. Ископавања су дала добре резултате, али су објављени само кратки претходни извештаји о њима²⁶⁾ због чега они тада нису били довољно запажени. Треба, међутим, нарочито истаћи да је већ у извештају о првом ископавању, оном у 1908 години, речено да је Винча из металног доба док је у кратком извештају о радовима у 1913 години, изражена могућност да је Винча по свој прилици колонија металурга²⁷⁾. Тада су трагови метала били нађени на дубини од 9,57 м.

Први светски рат прекинуо је радове у Винчи и рад на науци у Србији уопште. У избеглиштву професор Васић прелази на проучавање наше средњевековне уметности и резултате тих студија објавио је у две велике монографије, једној о архитектури и скулптури у Далмацији²⁸⁾ а другој о српској средњевековној архитектури²⁹⁾. У несређеним приликама после првог светског рата није се могло одмах мислити на ископавања, али се професор Васић враћа проучавању Винче и преисториских проблема уопште. У једном малом прилогу указује он на везу рудника цинабарита на Авали и насеља у Винчи, везу пресудну за његово касније датовање овог насеља, док у једној другој, већој студији проучава спиралну орнаментику у онако рђаво испитиваном Бутмиру на основу чега долази до закључка да то насеље не може бити старије од краја средњег миносског доба на Криту³⁰⁾. Из овог су времена и његове студије о новцима с крмачом³¹⁾, старим српским гробовима у Винчи³²⁾ и античким реминисценцијама у делима Константина Философа³³⁾. Године 1924 обновљена су ископавања у Винчи, али је тек 1929, поклоном једног мецене, омогућено испитивање овог насеља у већем обиму и за дужи низ година. Ископавања су сада трајала до 1934 године, а дала су обиман материјал за проучавање овог насеља који је у многоме заменио онај из ранијих ископавања, великим делом страдао за

²⁶⁾ *Годишњак XXII 1908, 152—162; XXV 1911, 259—272; XXVI 1912, 184—197; XXVII 1913, 270—278; Die Hauptergebnisse der prähistorischen Ausgrabung in Vinča im Jahre 1908, P. Z. II 1910, 23—39; Die Datierung der Vinčeschicht, P. Z. III 1911, 126—132.*

²⁷⁾ *P. Z. III 1911, 127; AA 1914, 415.*

²⁸⁾ *Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX до почетка XV века, Београд 1922.*

²⁹⁾ *Жича и Лазарица, Београд 1928.*

³⁰⁾ *Датовање Бутмира, Зборник у част Богдана Појовића, Београд 1929, 1—22.*

³¹⁾ *„Новци“ с крмачом, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор VIII 1928, 135—151.*

³²⁾ *Старосрпски гробови око цркве манастира Винче, Прилози XVIII 1938, 366—374.*

³³⁾ *Константин Костенски и Херодот, Прилози XI 1931, 242.*

време рата. Резултат ових радова био је стварање збирке објеката са тачно утврђеном стратиграфијом који је објављен у четири велике књиге, најзначајнијој археолошкој публикацији објављеној код нас³⁴).

Многобројне и разноврсне појаве у културном слоју Винче и објекти нађени у њему није било лако ни средити ни проучити. Године су прошле док сви предмети нису били препарисани и припремљени за студије и објављивање. Упоредо с препарисањем ишло је и проучавање налазака отежано чињеницом што није било лако наћи све потребне аналогije пошто у нама суседним областима не постоје насеља слична ономе у Винчи док у грчким колонијама на обалама Црног Мора није испитиван архајски период који би могао дати временски најближе аналогije. Једини рад из ове области, студија Марселе Ламбрино о архајским вазима из Истре, објављен је тек 1938 тако да је материјал који је она проучила могао само да потврди објашњења што их је професор Васић дао. Зато је сасвим разумљиво што је професор Васић постепено и опрезно снижавао датовање Винче од краја неолитског доба до почетка халштата (1905)³⁵) преко развијеног металног доба (1911)³⁶), касног микенског периода (1932)³⁷) до краја VII в. ст. е. (1934)³⁸) које је, у најновије време, поткрепљено новим доказима изнетим у радовима наведеним на почетку овог чланка. Да се дође до тог последњег, дефинитивног датовања Винче било је потребно проучити врло много објеката и међу њима наћи оне најмлађе који датују насеље исто онако као што се оставе старог новца датују не по најмногобројније у њима заступљеним комадима него по најмлађима који су увек и малобројни. Требало је, даље, наћи аналогije свим тим налазцима, посао дуготрајан и пипав који захтева темељно познавање живота и рада људи у архајском периоду Грчке о коме смо тек у новије доба боље обавештени. Зато је сасвим разумљиво што се правилно датовање насеља у Винчи није нашло одмах при ископавањима вршеним 1908 или 1911—1913 године него читаве три деценије после првих случајних налазака на обали Дунава. Да је, међутим, датовање Винче у крај VII или почетак VI в. ст. е. исправно, показала су најновија испитивања података грчких писаца (Херодота, Аполонија Рођанина и његових извора) о Дунаву, његовим притокама и људима који око њих станују јер се из њих, без тешкоћа, дознаје да су Грци најдоцније средином IV в.

³⁴) *Преисториска Винча I—IV*, Београд 1932—1936.

³⁵) *Годишњак XIX* 1905, 262 ид.

³⁶) *P. Z.* III 1911, 127; *AA* 1914, 414.

³⁷) *Преисториска Винча, Годишњица Николе Чујића XLII* 1933, 22-44.

³⁸) *Colons grecs à Vinča, Revue internationale des études balkaniques* I 1934, 65—73.

ст. е. знали да се код ушћа Саве налази једна планина — то је Авала у којој је тада вађен цинабарит и, прерађен у пећима нађеним у Винчи у живу и цинобер боју, извожен у културне области старог света где су ти производи по вредности били равни злату, и да ту станују Сингаји, становници насеља које је, судећи по његовом имену, било оно насеље из којег се развио римски Сингидунум. То је име било сачувано, све до краја старог века у нашим крајевима, у имену острва Синге које се налазило у Дунаву недалеко од Винче исто онако као што су и данас неки наши градови сачували славизирана античка имена и као што су неке притоке Дунава за читавих 2400 година, све до данас сачувале неизмењена имена под којима их првипут спомињу писани споменици³⁹⁾.

Пошто је дефинитивним датовањем насеља у Винчи добио сигурну хронолошку и стратиграфску подлогу за датовање преисториских насеља у сливу Дунава, професор Васић је почео проучавање односа Винче и других насеља у Подунављу која су показала да материјал са тих, уосталом рђаво испитиваних налазишта, одговара оном нађеном у Винчи чиме је створио сигурну подлогу за ново датовање преримских насеља у Подунављу⁴⁰⁾.

Радови професора Васића објављени су, углавном, на српском, најчешће без извода на неком страном језику, а други светски рат омео је објављивање енглеског превода његовог дела о Винчи за шта је мецена који је омогућио последња ископавања био осигурао потребна материјална средства. Због тога резултати до којих је он дошао проучавањем материјала са нашег терена није приступачан људима који не владају српским језиком, а како се они служе радовима професора Васића најбоље се види из прегледа културе млађег каменог доба у Европи који је израдио Освалд Менгин. Он ту говори о Винчи као о неолитском насељу и при томе се позива на радове професора Васића у којима је она, баш напротив, стављена у метално доба⁴¹⁾.

Професор Васић је први археолог у Србији. Он је ту на многим пољима заорао прву бразду, али је ипак његова највећа заслуга што је кренуо новим путем у проучавању преисториског доба Подунавља и тако створио могућност да се, једнога дана, граница између преисториског и историског доба у тој области помери за неколико векова.

Београд.

Р. Марић.

³⁹⁾ Упор. Р. Марић, *Прилози античкој историји Србије*, *Старинар* III 1952.

⁴⁰⁾ *Дунавска долина и Италија у гвозденом добу*, *Старинар* XIII 1938, 1—40; *Меандраско дрво*, *Serta Hoffilleriana*, Загреб 1940, 67—71; *Датовање Старчева*, *Старинар* II 1951, 3—6.

⁴¹⁾ Упор. Otto—Herbig, *Handbuch der Archäologie* II 1950, 44.